

Uitgangspunten van de WALD-spelling

Klinkertekens.

De WALD-spelling onderscheidt de volgende klinkertekens:

aa, a, ae, ee, e, u, uu, i, ao, oo, o, äö, ö, eu, oe, ie.

De meeste van deze klinkertekens komen ook in de spelling van het Nederlands voor; alleen de *ae, ao, äö*, en *ö* zijn tekens die de Nederlandse spelling niet kent. Maar, het Nederlands kent de klanken die bij die tekens horen óók niet. Andere talen kennen die klinkers wel, maar spellen (= schrijven) die anders. Zo is de klank van het Franse woord *air* (ongeveer) hetzelfde als in het dialectwoord *laeven*. Het Franse woord *soeur* heeft (ongeveer) dezelfde klank als het dialectwoord *päöltjes* en in de Duitse plaatsnaam *Köln* horen we (ongeveer) eenzelfde klinker als in het dialectwoord *pötjes*. Het Engelse woord *talk* heeft (ongeveer) eenzelfde *ao*-klank als in het dialectwoord *gaon*.

Hieronder volgt een overzicht van alle klanken met daarbij voorbeelden van Nederlandse woorden en dialectwoorden waarin de klanken voorkomen.

klank zoals gespeld in de WALD-spelling	voorbeelden van de klank in Nederlandse woorden	voorbeelden van de klank in Achterhoeks en Liemers dialect
aa	haat; naam	plaat, plate; naam, name
a	angst;gans	dag; bak
ae	<i>frans:</i> air	laeven, laezen
ee (1)	teen; keer	been, bene; beer
e (2)	stem	bed, bedde; hen, henne
e (3)	de (e zonder klemtoon)	poetereg; onzeleg
u	nut (u met klemtoon)	put, putte; spul
uu (4)	ruw; duur	duuts; kulen
i	pit	dik, dikke; schik
ao (5)	<i>engels:</i> talk	praoten; slaopen; staon
oo (6)	toon; boor	boom; smoren
o (7)	stok; bom	ton, tonne; bos, schot
äö	<i>frans:</i> soeur	präötjes; päöltjes
ö	<i>duits:</i> Köln	pötje; köpke
eu	deun; deur	geleuven; veur
oe (8)	koes; stoer	boek; boer
ie (9)	Piet; mier	bier; kieken; niet; riek, rieke

Aantekeningen

- 1) Aan het einde van een woord: *ee*. in een deel van de Achterhoek: *dee* 'die'
- 2) Ook in *menneke, menneken* 'mannetje'.
- 3) Behalve 't 'het'; 'n 'een'.
Omdat de *e* zonder klemtoon altijd als *e* wordt geschreven, kan het onderscheid in uitspraak tussen *geweldeg* (Achterhoek) en *geweldig* (Liemers) *neudeg* en *neudig* tot uitdrukking worden gebracht.
- 4) Aan het einde van een woord: *uu*. in de Achterhoek *geluu* '(klokken)gelui'.
De lange *uu* kan worden aangegeven door *uu:* in de Liemers bestaat verschil tussen *huus* 'huis' en *huu:s* 'huizen'.
- 5) Over de *ao* bestaan veel misverstanden. Gemeend wordt dat deze klank bestaat uit een combinatie van *aa* en *oo*. Dat is niet het geval. De *ao* heeft net zoveel met *aa* en *oo* te maken als de *ae* met *aa* en *eu*. *Ao, aa, oo, ae, ee, äö* en *eu* zijn allemaal zelfstandige klanken. Praatjes zoals „ik hoor in de *ao* van *gaon* eerste een *aa* en dan een *oo*" of „ik hoor eerst een *oo* en dan een *aa*" zijn niet in overeenstemming met de werkelijkheid. Vergelijk: Aanvullingen f).

- 6) Aan het einde van een woord: *oo*. In de Achterhoek dus: *koo* 'koe'.
- 7) Het verschil in uitspraak tussen *o* in *stok* en *o* in *bom* kan worden aangegeven. Dan wordt geschreven *stòk* en *bóm*. Zo komt tot uitdrukking dat er verschil in uitspraak en betekenis is tussen *bós* 'woud' en *bòs* 'leeg'.
- 8) De lange *oe* kan worden geschreven als: *oe*:. In een deel van de Liemers wordt namelijk verschil gemaakt tussen *moes* 'muis' en *moe:s* 'boerenkool'.
- 9) De lange *ie* kan worden geschreven als: *ie*:. In een deel van de Liemers wordt namelijk verschil gemaakt tussen *dries* 'mooi gekleed' en *drie:s* 'stuk klaverland'. De klemtoon wordt in het algemeen niet aangegeven. Omdat de *e* zowel *e* (als in de *stem*) als *e* (als in de) kan betekenen, kan soms niet duidelijk zijn, welke van de twee klanken is bedoeld. In het Nederlands bestaat dit probleem eveneens: *negéren* of *négeren*. Zo kan dus ook het verschil in uitspraak in dialect worden aangegeven: *dén* en *den*; *pétrollie*; *gételing*. (In het WALD doen we dat anders: daar schrijven we zoals dat ook in andere woordenboeken wordt gedaan: '*petrollie*, *pe'trollie*; '*geteling*). Een andere mogelijkheid is het plaatsen van een streepje. Dat wordt in het Nederlands nauwelijks gedaan (verg.: *bommelding* in plaats van *bom-melding*), maar in dialectteksten kan het de herkenbaarheid vergroten.

Tweeklanken.

De WALD-spelling onderscheidt de volgende tekens voor tweeklanken:

ei, ui, aai, ooi, oei, ouw, auw, eeuw, ieuw, aj, uj, i-j, iej, aej, uuj, euj, eej, aoj.

Ook hier is het weer zó, dat de spelling van het Nederlands een groot aantal van deze tekens kent. In de Nederlandse woorden *reis, ruim, draaien, rooien, roeien, vrouw, gauw, leeuw, kieuw* komen ze voor.

Omdat de andere negen tekens in de Nederlandse spelling niet voorkomen, is bepaald, dat we die in de WALD-spelling steeds met een *j* spellen. De reden daar van is, dat de tweeklanken die zo gespeld worden, steeds bestaan uit een bepaalde klinker, gevolgd door een *j*-achtige klank.

Aantekeningen

- 1) We schrijven niet *hei* 'heb je' en *kui* 'kun je', maar *he'j* en *kö'j*. Dan is namelijk duidelijker – meer herkenbaar- wat er staat.
- 2) De 'lange' *ij* wordt in de Achterhoek en Liemers als *ie* uitgesproken. Wij zeggen en schrijven: *mien* 'mijn' en *geliek* 'gelijk'. Als deze klank toch als *ij* wordt uitgesproken, dan wordt hij ook als *ij* geschreven. We schrijven dus *waarschijnlek*, *vijf* als we deze woorden met een *ij* uitspreken.

Medeklinkers

De WALD-spelling onderscheidt de volgende medeklinkers:

b, c, ch, d, f, g, h, j, k, l, m, n, ng, p, r, s, t, v, w, x, z.

Dat zijn dezelfde medeklinkers als in de Nederlandse spelling. Medeklinkers worden dan ook steeds zo geschreven als in het Nederlands. Dat houdt in, dat *draod* 'draad' op het einde met een *d* wordt geschreven en niet met een *t*. Zo wordt eveneens onderscheid gemaakt tussen '*t lig* 'het ligt' en '*t lich* 'het licht'. Er wordt niet *foel* is 'vuil, nageboorte', maar *voel* geschreven, omdat in het Nederlands ook een *v* wordt gespeld, waar er ook in het Nederlands heel vaak een *f* wordt uitgesproken.

Vervoeging van werkwoorden gaat in principe ook op dezelfde manier als in het Nederlands: *ik vind* (maar ook: *ik vin* of *ik vinne*), *ie vindt hee vindt*, enz.

Aantekeningen

- 1) Het wegvallen van medeklinkers (assimilatie) kan worden aangegeven. Wanneer er in *kasjen*, *kesjen* 'kastje' geen *t* wordt uitgesproken, hoeft deze ook niet geschreven te worden.
- 2) Dit geldt ook voor de *r*. Als je *adeg* zonder *r* zegt, kun je de *r* bij het schrijven ook wel weglaten. (Vergelijk: aanvullingen *f*). Zo kan assimilatie bij twee woorden ook worden

aangeduid. Er kan dus heel goed worden geschreven: *he'j* 'heb je', *da'k* 'dat ik', *lao'w* 'laten we'. Om aan te geven dat het in deze gevallen om twee woorden gaat, schrijven we een accent tussen de beide delen.

In plaats van *asse* 'als hij', *kanne* 'kan hij' en *datte* 'dat hij' schrijven we: *as e*, *kan e*, *dat e*. Uitzonderingen zijn *zonne* dat voorkomt naast *zo'n* (maar ook anders wordt uitgesproken) en *hoo ne* en *boo ne* 'welke' dat naast *honne* en *bonne* staat. Onherkenbare samentrekkingen als *tekkeret* 'dat heb ik gered' en *heffetefeult* 'heeft hij het gevoeld' mogen natuurlijk nooit worden opgeschreven! Men schrijft in die gevallen: *dat he'k ered* en *hefe 't eveuld*.

Een medeklinker, die als verbindingsklank tussen twee woorden staat, wordt tussen streepjes gezet. Dus: *woo-t-e* 'hoe hij', *woo-t-zee* 'hoe zij', *kwam-p-e* 'kwam hij'.

- 3) Verbindingsstreepjes worden ook gezet –overeenkomstig de Nederlandse spelling– tussen een woordgroep, die feitelijk als één woord wordt gevoeld. Dus: *as-ter-too*, *stie-op*.

Vreemde woorden

Vreemde woorden worden, indien ze op dezelfde manier worden uitgesproken als in het Nederlands ook hetzelfde geschreven. We schrijven dus: *taxi*, *flat*, *advertentie* en niet *taksie*, *flet*, *atfertensie*. Wordt een vreemd woord anders uitgesproken dan in het Nederlands, dan wordt de werkelijke uitspraak zoveel mogelijk weergegeven. We schrijven dus niet *horloge*, *chocolade* als we die woorden anders zeggen dan in het Nederlands, maar al naar gelang de uitspraak *hallozie*, *horlozie*; *sukela* of *sekela*.

Aanvullingen

Wat hiervoor is geschreven geldt in zijn algemeenheid voor alle dialecten in de Achterhoek en Liemers. De hierna volgende aanvullingen zijn niet algemeen geldend, maar slechts van toepassing op een aantal dialecten. Het gebied waarvoor deze regels ongeveer gelden, is hieronder aangegeven.

- a) Achterhoek en een aangrenzend deel van de Liemers
De uitgangen *-ten*, *-den*, *-ken*, *-pen*, en *-ben* (als *praoten*, *deden*, *klinken*, *kopen*, en *krabben*) kunnen worden uitgesproken zonder *e*. Bij het spreken gaat de lucht dan opeens door de neus in plaats van door de mond. De klanken die dan ontstaan kunnen, worden geschreven als *-tn* (*praotn*), *-dn* (*deedn*), *-kn* (*klinkn*), *-pm* (*koopm*) en *-bm* (*krabm*). Overigens wordt in het gebied dat hierboven is genoemd, de *-ten*, *-den*, *-ken*, *-pen*, en *-ben* niet altijd als *-tn*, *-dn*, *-kn*, *-pm* en *-bm* uitgesproken: beide mogelijkheden komen naast elkaar voor. Bij het schrijven kunnen dus ook beide schrijfwijzen naast elkaar voorkomen.
- b) Achterhoek en een aangrenzend deel van de Liemers
Als de *e* (als in het Nederlands *de*) niet wordt uitgesproken, dan hoeft hij niet geschreven te worden. Het is dus mogelijk het verschil in uitspraak aan te geven tussen *naven* en *naavn* 'naaf' en tussen *naegelen* en *naegeln* 'hard lopen'. Ook hier is het zo, dat beide mogelijkheden naast elkaar voorkomen, dus ook bij het schrijven kunnen beide worden gebruikt.
- c) Een deel van de Liemers
De *n* aan het einde van woorden wordt in een deel van de Liemers niet uitgesproken; dan wordt deze ook niet geschreven. Dus: *lope* 'lopen'; *bakke* 'bakken'.
- d) Achterhoek
De *-ng* is een andere klank als de *-gn*. De *gn* in *waagn* 'wagen' klinkt hetzelfde als de *gn* in het Nederlandse woord 'gniffelen'. De *ng* in *waang* klinkt hetzelfde als de *ng* aan het einde van het Nederlandse woord 'ging'.

Ook hier is het weer zó, dat beide schrijfwijzen naast elkaar kunnen voorkomen; het is afhankelijk van de uitspraak of *-ng* of *-gn* moet worden geschreven.

e) Achterhoek

Als aan het einde van een woord een medeklinker lang wordt aangehouden, dan kan dat in de spelling worden aangegeven door de medeklinker twee keer te schrijven. In *opruumm* 'opruimen', *maann* 'morgen', *kriengn* 'krijgen' worden dus langer aangehouden *m*, *n* en *ng* gehoord.

Zo kan het verschil in betekenis tussen *gedien* 'gordijn' en *gedienn* 'gordijnen' eveneens op schrift worden aangegeven.

f) Noordelijke Achterhoek

in een aantal plaatsen in de Noordelijke Achterhoek (o.a. Neede, Eibergen, Beltrum en Zieuwent) wordt de *r* na *ee* en *oo* uitgesproken als *a* in plaats van *eers* 'eerst', *peerd* 'paard', *door* 'daar' en *schoor* 'schoor, stut', wordt gezegd: *ee-as*, *pee-ad*, *doo-a*, *schoo-a*. In dezelfde plaatsen worden de uitgangen *-ers* (in *knikkers*) uitgesproken als *as* en de uitgang *-eren* (in *knikkeren*) als *an* of *aan*. Ook dit kan in de spelling worden weergegeven: *knikkas*, *knikkaan*. Het heeft wel het bezwaar, dat de herkenbaarheid met het Nederlands moeilijker wordt. Daarom is het in het algemeen toch af te raden dit onderscheid aan te brengen.

g) Achterhoek

Bij scheidbaar samengestelde werkwoorden (*angeven*, *wegnemen*) schrijven we bij het voltooid deelwoord tussen beide delen een streepje. Dus: *an-egeven*, *weg-enommen*.